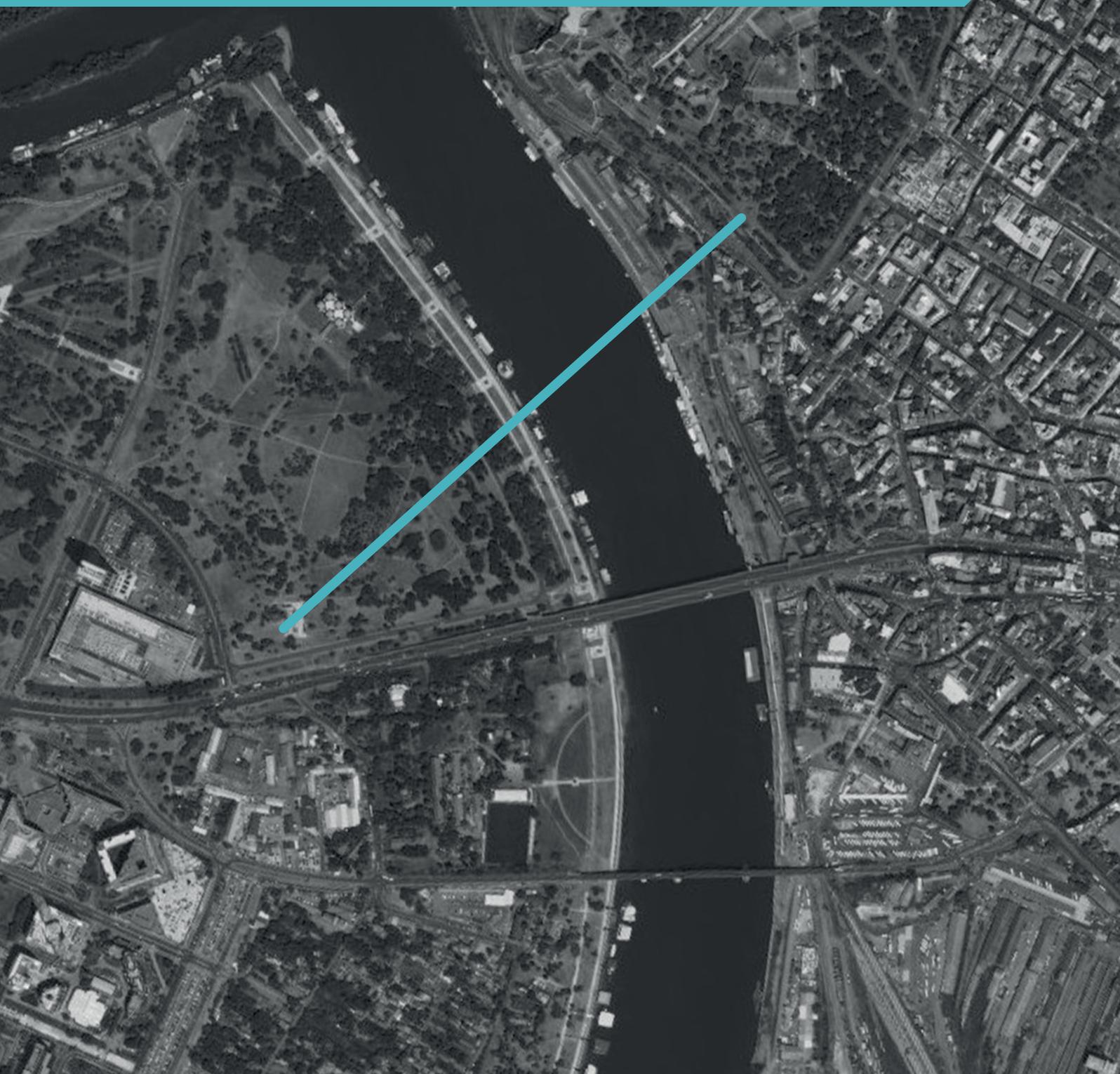

BORBA ZA JAVNI INTERES PRAVNIM SREDSTVIMA: STUDIJA SLUČAJA KABINSKE ŽIČARE UŠĆE – KALEMEGDAN

BORBA ZA JAVNI INTERES PRAVNIM SREDSTVIMA: STUDIJA SLUČAJA KABINSKE ŽIČARE UŠĆE – KALEMEGDAN

RERI - Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu
Kralja Petra 70/11, Beograd
Republika Srbija

www.reri.org.rs

Autori:

Jovan Rajić, advokat, predsednik Upravnog odbora RERI-ja
Marko Pavlović, advokat i član pravnog tima RERI-ja
Mirko Popović, programski direktor RERI-ja

Lektura: Ana Marojević
Stručna redakтура: Višnja Kisić, Evropa Nostra Srbija
Dizajn: Marija Mraznica Design

April 2020.

ISBN: 978-86-81830-01-7

Izradu studije podržale su udruženje CRTA i
Fondacija za otvoreno društvo Srbija

SADRŽAJ

UVOD	4
ŠTA JE PRETHODILO POSTUPKU PRED UPRAVNIM SUDOM	5
PRIPREMA I USVAJANJE PLANA DETALJNE REGULACIJE	5
SEČA STABALA NA UŠĆU I KALEMEGDANU	6
MOBILIZACIJA GRAĐANA, STRUKE I CIVILNOG DRUŠTVA ZBOG UGROŽENOSTI KULTURNOG NASLEĐA	9
OSPORAVANA GRAĐEVINSKA DOZVOLA ZA PRIPREMNE RADOVE	10
TUŽBA UPRAVNOM SUDU – ARGUMENTI I DOKAZI	11
NEUSKLAĐENOST SA PRAVILNIKOM O POSTUPKU SPROVOĐENJA OBJEDINJENE PROCEDURE ELEKTRONSKIM PUTEM	11
NEZAKONITOST PLANSKOG OSNOVA	13
NEPOSTOJANJE SAGLASNOSTI NA PROCENU UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU	15
AKTIVNA LEGITIMACIJA PODNOSIOCA TUŽBE	19
ODLUKA UPRAVNOG SUDA	21
EPILOG	22

U trenutku nastanka ove publikacije, pokušaj izgradnje kabinske žičare (gondole) na potezu od Ušća do Kalemegdana pomalo je zaboravljen i potisnut aktuelnim dešavanjima ili novim i iznenađujućim potezima javnih vlasti, koji za posledicu imaju zauzimanje javnih prostora (možda je tačnije reći uzurpaciju), njihovo uništavanje i rasipanje javnih resursa, koje je zasnovano na nevešto sklopljenom zakonskom i planskom okviru koji ovo otuđivanje javnih prostora omogućava.

Između odluke Upravnog suda od 19. aprila 2019. da odloži izvršenje rešenja Ministarstva građevinarstva za izvođenje pripremnih radova na Kalemegdanu i zaustavi sve aktivnosti na izgradnji kabinske žičare Ušće – Kalemegdan do konačne sudske presude, Beograđani, a i ostali građani Srbije, svedočili su brojnim novim uzurpacijama javnih dobara. Nevešta i gotovo večna rekonstrukcija Trga Republike, neodoljivo zaogrnuti plaštom korupcije, pustošenje šuma na Košutnjaku, uništavanje zelenila u centru Beograda, seča drvoreda u Aleksincu, pokušaj regulacije Čingrijine ulice na štetu građana Zvezdare, pokušaj izgradnje luke na Dunavu bez procene uticaja na životnu sredinu, početak izgradnje fabrike guma u Zrenjaninu – opet bez te dosadne procene uticaja na životnu sredinu – samo su neki od skorašnjih pokušaja da se javno dobro podredi privatnom interesu.

Zajedničke osobine svih ovih temeljnih napora javnih vlasti da građanima oduzmu javne prostore i pretvore ih u simbole „zlatnog doba“ ili, prosto, rezervoare za ekstrakciju javnog novca, jesu netransparentnost u donošenju odluka i krhki pravni temelji tog ekstraktivnog mehanizma. Ovi krhki pravni temelji dovoljni su da zadovolje formu i naprave privid da je sve urađeno u skladu sa zakonom, ali nedovoljni da izdrže elementarnu kritiku struke i pravne logike. To što ne svedočimo svakodnevnom urušavanju ovih kula od slonovače nije posledica nedostatka znanja i argumenata, već slabosti institucija zarobljene države.

Ono što slučaj gondole izdvaja jeste upravo odluka Upravnog suda da uvaži argumente jednog udruženja koje se bavi zaštitom životne sredine i privremeno zaustavi projekat iza koga stoje Vlada, Grad Beograd i predsednik. Takav razvoj događaja daje nam za pravo da verujemo da pravna država u Srbiji postoji i izvan udžbenika prava i naučne literature i da naponi svih pojedinaca, aktivista i udruženja koji nastoje da odbrane javni interes nisu uzaludni. Zbog te osobenosti ovog slučaja odlučili smo da pravne argumente predstavimo javnosti.

ŠTA JE PRETHODILO POSTUPKU PRED UPRAVNIM SUDOM

Izgradnja gondole je kapitalni projekat koji se u potpunosti finansira javnim novcem i izvodi na javnim površinama, parkovima, reci i zaštićenom kulturnom dobru – Beogradskoj tvrđavi. Javne vlasti, pre svih i pre svega, imaju obavezu da pokažu najviši stepen odgovornosti prema očuvanju javnog dobra i poštovanju zakona. Građani imaju pravo da se informišu o tome šta se, i na osnovu kojih propisa, dešava u njihovom gradu i njihovim parkovima i finansira njihovim novcem.

*Iz saopštenja za medije
Regulatornog instituta za obnovljivu energiju i životnu sredinu (RERI),
1. 4. 2019.*

PRIPREMA I USVAJANJE PLANA DETALJNE REGULACIJE

Pripreme za realizaciju projekta izgradnje kabinske žičare započete su usvajanjem Odluke o izradi Plana detaljne regulacije za gondolu Ušće – Kalemegdan, gradske opštine Stari grad i Novi Beograd.¹ Plan detaljne regulacije (PDR) bio je na javnom uvidu tokom leta 2018, nakon čega je i usvojen², čime je postavljen planski osnov za realizaciju projekta.

Ovaj izuzetno važan korak u realizaciji projekta nije naišao na značajno interesovanje javnosti, a nije ni načinjen sa ciljem uključivanja javnosti. Osim usamljenih pokušaja aktivista pokreta „Ne davimo Beograd“ i retkih stručnjaka koji su nastojali da ukažu na probleme u vezi sa ovim planom, izlažući primedbe koje se odnose na njegovu nezakonitost i prijavljujući građevinskoj inspekciji neusaglašenosti sa ostalim planskim dokumentima, javnost je *dobrovoljno pristala* da ne učestvuje u fazi izrade i usvajanja Plana detaljne regulacije. Međutim, nije od pomoći da podsećamo da smo, kao zajednica, propustili priliku da u ranoj fazi utičemo na ishode javno-političkih odluka. Uticaj javnosti na usvajanje planskih akata u Srbiji nije veliki, te obično prođe ono što su autori planova predvideli. Obično zbog toga što javnost nedovoljno učestvuje u javnim raspravama.

¹ „Sl. list Grada Beograda“ br. 19/2017

² „Sl. list Grada Beograda“ br. 65/2018

Kada građani – bar oni kojima obrazovanje, znanje i stručnost, kao i poznavanje posledica netransparentnih odluka javnih vlasti nameću odgovornost da javno iznesu svoje mišljenje – budu aktivno učestvovali u procesima donošenja odluka, onda ćemo moći da sudimo o tome da li takvo učešće daje rezultate. Do tada, ocena da *ne možemo ništa da uradimo i da nas niko ništa ne pita* predstavlja ništa drugo nego izgovor za nečinjenje.

Važno je naglasiti da PDR za gondolu Ušće – Kalemegdan nije bio usklađen sa Planom generalne regulacije, hijerarhijski višim planskim aktom, što je u suprotnosti sa odredbama Zakona o planiranju i izgradnji, što će detaljno biti objašnjeno u obrazloženju argumenata za tužbu pred Upravnim sudom.

SEČA STABALA NA UŠĆU I KALEMEGDANU

Već je rana faza realizacije projekta izgradnje gondole obeležena nezakonitom sečom stabala i kršenjem procedura koje su organi javnih vlasti bili dužni da poštuju i tako pokažu da su odgovorni prema svom gradu i zakonima Republike Srbije.

Uklanjanje i seča stabala na zelenim površinama u gradu Beogradu sprovodi se po proceduri koja je utvrđena Odlukom o uređivanju i održavanju parkova, zelenih i rekreacionih površina, aktom koji je do skoro mogao da služi kao primer dobre normativne prakse u zaštiti zelenih površina.³ Naime, članom 14. Odluke bilo je utvrđeno da odobrenje za seču, po prethodno pribavljenoj saglasnosti stalne Stručne komisije, koju obrazuje organizaciona jedinica Gradske uprave nadležna za komunalne poslove, daje opštinski organ. Izmenama Odluke, i to u maju 2019, olakšan je postupak za odobravanje seče zdravih stabala na zelenim površinama u gradu Beogradu.

Seča stabala na lokacijama Park „Ušće“ i Kalemegdan 12. i 13. marta 2019. izvršena je u okviru pripremnih radova za koje JP „Skijališta Srbije“ nije imalo građevinsku dozvolu, a za čije je izvođenje istu bilo u obavezi da pribavi. Zanimljivo je pogledati dokumentaciju i mišljenja Stručne komisije Sekretarijata za komunalne i stambene poslove grada Beograda povodom seče stabala na Ušću i Kalemegdanu.

3 ("Sl. list grada Beograda", br. 12/2001, 15/2001, 11/2005, 23/2005, 29/2007 - dr. odluka, 2/2011, 44/2014, 17/2015, 35/2015, 19/2017 i 26/2019) – Odluka je, naime, izmenjena, i to 16. 5. 2019. Dakle, neposredno nakon što je izvršena seča na Ušću i Kalemegdanu. Izmenama odluke utvrđeno je da stručna komisija umesto saglasnosti daje mišljenje, čime je umanjeno uticaj i značaj stručnog tela koje je imalo mandat da da stručnu procenu ispravnosti odluke o uklanjanju zdravih stabala u gradu Beogradu. Takođe, prema izmenjenoj Odluci, odobrenje za seču više ne daje opštinski organ uprave, već organizaciona jedinica gradske uprave nadležna za komunalne poslove. Nema nikakve sumnje da je ova izmena nastala upravo da bi se izbegla neugodna situacija da opštinski organi stanu na put realizaciji sličnih projekata u budućnosti.

Stručna komisija Sekretarijata za komunalne i stambene poslove Grada Beograda izradila je 7. 3. 2019. Zapisnik o izvršenom uviđaju u Parku Ušće.⁴ U ovom zapisniku konstatovano je da su, od ukupno 108 stabala, koliko je predviđeno za seču, „**102 stabla zdrava i da sa stručnog aspekta nema osnova za njihovo uklanjanje**“. Međutim, navodi se dalje u zapisniku, kako se radi o projektu od interesa za Republiku Srbiju i Grad Beograd, Stručna komisija daje saglasnost za seču zdravih stabala.

Opštinska uprava opštine Novi Beograd nije gubila vreme. Već 8. 3. 2020. donela je Rešenje kojim se odobrava JP „Skijališta Srbije“ seča 108 stabala u Parku „Ušće“.⁵ Nakon ovog rešenja, ni JP „Skijališta Srbije“ nisu gubila vreme, te je akcija seče uspešno sprovedena u ranim jutarnjim časovima 12. 3. 2019.

Seča stabala u parku Ušće, izvor: N1

Međutim, JP „Skijališta Srbije“ zanemarilo je jednu činjenicu koja postupak seče čini nezakonitim, uprkos dobijenim saglasnostima. Naime, u pouci o pravnom leku rešenja kojim je odobrena seča navedeno je da se protiv rešenja može izjaviti žalba Veću gradske opštine Novi Beograd, i to u roku od 15 dana. Kako se nijedna od stranaka u postupku nije odrekla prava na žalbu (bar RERI nema takva saznanja), tako je rešenje postalo pravosnažno tek 15 dana nakon dostavljanja, a svakako ne pre 13. marta, jer rok za žalbu nije istekao. Izvesno je, dakle, da je seča u Parku „Ušće“ nezakonita.

Možda je upravo zbog ove okolnosti opština Novi Beograd odbila da RERI-ju dostavi dokumentaciju o seči u zakonom utvrđenom roku od 15 dana.

⁴ III-02 broj: 352-208/19 od 7. 3. 2019.

⁵ Rešenje: VIII-322-50/19 od 8. 3. 2019.

Sličan scenario ponovio se u opštini Stari grad, gde je JP „Skijališta Srbije“ 13. 3. 2019. poseklo 47 stabala u parku Kalemegdan i neposrednoj okolini, a na osnovu rešenja Odeljenja za komunalne poslove i komunalnu inspekciju gradske opštine Stari grad.⁶ I u ovom slučaju Stručna komisija Sekretarijata za komunalne i stambene poslove Grada Beograda u svom zapisniku⁷ konstatovala je da **od 47 stabala njih 35 jesu zdrava i da sa stručnog aspekta nema osnova za njihovo uklanjanje.** I u ovom slučaju Stručna komisija se pozvala na interese Republike Srbije i grada Beograda. Ponovo je seča izvršena pre isteka roka za žalbu na rešenje, odnosno pre pravosnažnosti rešenja.

Međutim, u ovom slučaju okolnosti koje su nastale neposredno posle seče ukazuju na to koliko je insistiranje na pravosnažnosti rešenja bitno. Naime, Veće gradske opštine Stari grad ukinulo je 13. 3. 2020. rešenje opštinske uprave kojom je odobrena seča.⁸ Ovaj postupak Veća gradske opštine Stari grad ukazuje na to da je postojala mogućnost žalbe na rešenje koje je donela opštinska uprava.

Zašto je JP „Skijališta Srbije“ toliko žurilo da završi posao i poseče stabla na Ušću i Kalemegdanu? Odgovor nalazimo u rešenju Zavoda za zaštitu prirode Republike Srbije od 13. 2. 2019. u kome je navedeno da *period gnežđenja ptica prisutnih na području izgradnje kabinske žičare uslovljava zabranu izvođenja radova u periodu od 15. marta do 15. avgusta, osim ukoliko rezultati monitoringa ne pokažu drugačije.*⁹ U ovom rešenju dalje stoji da monitoring ptica treba otpočeti u februaru 2019. Upravo se na ovo rešenje Zavoda pozvala i Stručna komisija Sekretarijata za komunalne i stambene poslove Grada Beograda prilikom izrade Zapisnika.

6 Rešenje VII Broj: 352-77/19 od 8. 3. 2019.

7 Zapisnik III-02 broj: 352-256/19 od 7. 3. 2019.

8 Rešenje Veća I-03 Broj: 020-3-75/19 od 13. 3. 2019.

9 Rešenje 03 broj: 020-410/2

Međutim, važno je skrenuti pažnju na to da uslovi Zavoda za zaštitu prirode nisu izdati radi odobravanja seče stabala, već po zahtevu Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, za potrebe izrade lokacijskih uslova za izgradnju gondole, kao i na to da su ti lokacijski uslovi¹⁰ izdati 14. 2. 2019, **a građevinska dozvola za pripremne radove 1. 4. 2019.**

Prethodna razmatranja upućuju na zaključak da je investitor, JP „Skijališta Srbije“, izvršio seču više od 150 stabala u parku „Ušće“ i parku „Kalemegdan“ bez pravosnažnog rešenja o odobrenju i bez građevinske dozvole za pripremne radove.

MOBILIZACIJA GRAĐANA, STRUKE I CIVILNOG DRUŠTVA ZBOG UGROŽENOSTI KULTURNOG NASLEĐA

U odbranu Beogradske tvrđave i antičkog Singidunuma uključili su se brojni stručnjaci iz oblasti zaštite kulturnog nasleđa¹¹, ukazujući na nezakonitosti uslova i mera tehničke zaštite koje je Republički zavod za zaštitu spomenika izdao za potrebe spornog Plana detaljne regulacije, kao i na posledice po očuvanje Beogradske tvrđave i antičkog Singidunuma kao kulturnog nasleđa od najviše važnosti. Odmah nakon nezakonite seče stabala, *Evropa nostra Srbija*, nevladina organizacija koja je nacionalni predstavnik *Evropa nostre*, najveće pan-evropske mreže za zaštitu nasleđa, okupila je široki front strukovnih udruženja, organizacija civilnog društva i obrazovnih ustanova posvećenih nasleđu, koji su javno istupili protiv projekta gradnje gondole¹², pokrenuli peticiju protiv gradnje gondole¹³, te poslali zahteve za obustavu projekta nadležnim ministarstvima i ustanovama zaštite kulturnog nasleđa, zahtevajući da se uradi detaljna studija o proceni uticaja na kulturno nasleđe.

Evropa nostra je odmah nakon toga alarmirala Centar za svetsku baštinu pri UNESCO-u, ukazujući na ugroženost kulturnog dobra antički Singidunum koje se nalazi na preliminarnoj listi za upis na listu svetske baštine, u okviru međudržavne nominacije Granice rimskog carstva.¹⁴

10 Lokacijski uslovi ROP-MSGI-1317-LOC-1/2019; zavodni broj 350-02-00033/2019-14

11 Više o angažmanu struke i organizacija civilnog društva posvećenih kulturnom nasleđu u: Višnja Kisić, *Slučaj gondola: o političnosti borbe struke za javna dobra*, Manek 8, Beograd 2019, 42-49; Katarina Maksimov, *Projekat „Gondola“ – ilustracija anomalija u sistemu zaštite kulturnog nasleđa*, Glasnik Društva konzervatora Srbije 43, Beograd 2019, str. 42-44.

12 <https://www.danas.rs/drustvo/strucnjaci-projekat-beogradske-gondole-protivzakonit/>

13 Peticiju je u roku od nedelju dana potpisalo preko 15000 građana:

https://www.peticije.online/peticija_protiv_gradnje_gondole_na_beogradskoj_tvravi#form

14 Maja Đorđević, *Zaštita antičkog Singidunuma na Beogradskoj tvrđavi*, Glasnik Društva konzervatora Srbije br. 43, Beograd 2019, str. 39.

Svojim argumentima, a zatim i primedbama i izveštajima koji su usledili, stručnjaci i organizacije posvećene kulturnom nasleđu ukazivali su na kršenje strukovnih standarda i međunarodnih konvencija kojih je Republika Srbija potpisnica, kao i na neupitno ugrožavanje autentičnosti i integriteta Beogradske tvrđave kao kulturnog dobra od izuzetnog značaja i arheološkog lokaliteta antički Singidunum kao lokaliteta na preliminarnoj listi za upis na listu svetske baštine.¹⁵

OSPORAVANA GRAĐEVINSKA DOZVOLA ZA PRIPREMNE RADOVE

Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture donelo je 1. 4. 2019. Rešenje o građevinskoj dozvoli za pripremne radove¹⁶ (građevinska dozvola za pripremne radove), kojom se investitoru, JP „Skijališta Srbije“, i sufinansijeru, Gradu Beogradu, dozvoljava izvođenje pripremnih radova za izgradnju stanice gondole „Kalemegdan“, koji obuhvataju postavljanje gradilišne ograde, postavljanje instalacija i opreme privremenog karaktera za potrebe izvođenja radova, zemljane radove i radove na stabilizaciji terena i osiguranja iskopa prema susednim parcelama bušenim šipovima, sve na katastarskoj parceli broj 64/17 KO Stari grad, na teritoriji grada Beograda.

I DOZVOĽAVA SE investitoru Републици Србији - ЈП „Скијалишта Србије“, Булевар Милутина Миланковића број 9, Нови Београд и суфинансијеру Граду Београду, ул. Драгослава Јовановића бр. 2 Београд извођење припремних радова за изградњу станице гондоле "Калемегдан", који обухватају постављање градилешне ограде, постављање инсталација и опреме привременог карактера за потребе извођења радова, земљане радове и радове на стабилизацији терена и осигурања ископа према суседним парцелама бушеним шиповима, све на кат. парцели број 64/17 КО Стари град, на територији града Београда.

Investitor je imao obavezu da pre početka radova prijavi početak izgradnje Ministarstvu građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture i da obezbedi stručni nadzor u toku izgradnje objekta, odnosno izvođenja radova za koje je izdata građevinska dozvola. Građevinska dozvola je izdata na osnovu lokacijskih uslova Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture od 14. 2. 2019. (lokacijski uslovi), koji su sastavni deo dozvole.

Na osnovu izdate građevinske dozvole, nadležno Ministarstvo je 5. 4. 2019. izdalo potvrdu o prijavi izvođenja pripremnih radova¹⁷ za izgradnju stanice gondole na način definisan u opisanoj građevinskoj dozvoli.

¹⁵ O pogubnim uticajima izgradnje kabinske žičare Ušće – Kalemegdan i nesumnjivom pretežnom javnom interesu očuvanja Beogradske tvrđave i antičkog Singidunuma svedoči [Izveštaj Evropa Nostre o predlogu projekta žičare Kalemegdan-Ušće](#) (Hag - Brisel, jul 2019), sastavljen nakon posete međunarodne grupe stručnjaka Beogradskoj tvrđavi početkom maja 2019. Izveštaj je dostupan i na srpskom jeziku: Izveštaj Evropa Nostre o predlogu projekta žičare Kalemegdan – Ušće, Beograd-Srbija, „Glasnik Društva konzervatora Srbije“ 43, Beograd 2019, str 48-57.

¹⁶ Građevinska dozvola broj: 351-02-00063/2019-07

¹⁷ Potvrda ROP-MSGI-1317-WA-3/2019 broj: 351-06-00347/2019-07

TUŽBA UPRAVNOM SUDU – ARGUMENTI I DOKAZI

RERI je 17. 4. 2019. podneo tužbu Upravnom sudu protiv Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, radi poništaja izdatog rešenja o građevinskoj dozvoli od 01. 4. 2019. kao nezakonitog, sa zahtevom za odlaganje izvršenja konačnog upravnog akta (privremena mera). Ova tužba zasnovana je na nizu pravnih argumenata i dokaza koje u nastavku teksta detaljno navodimo.

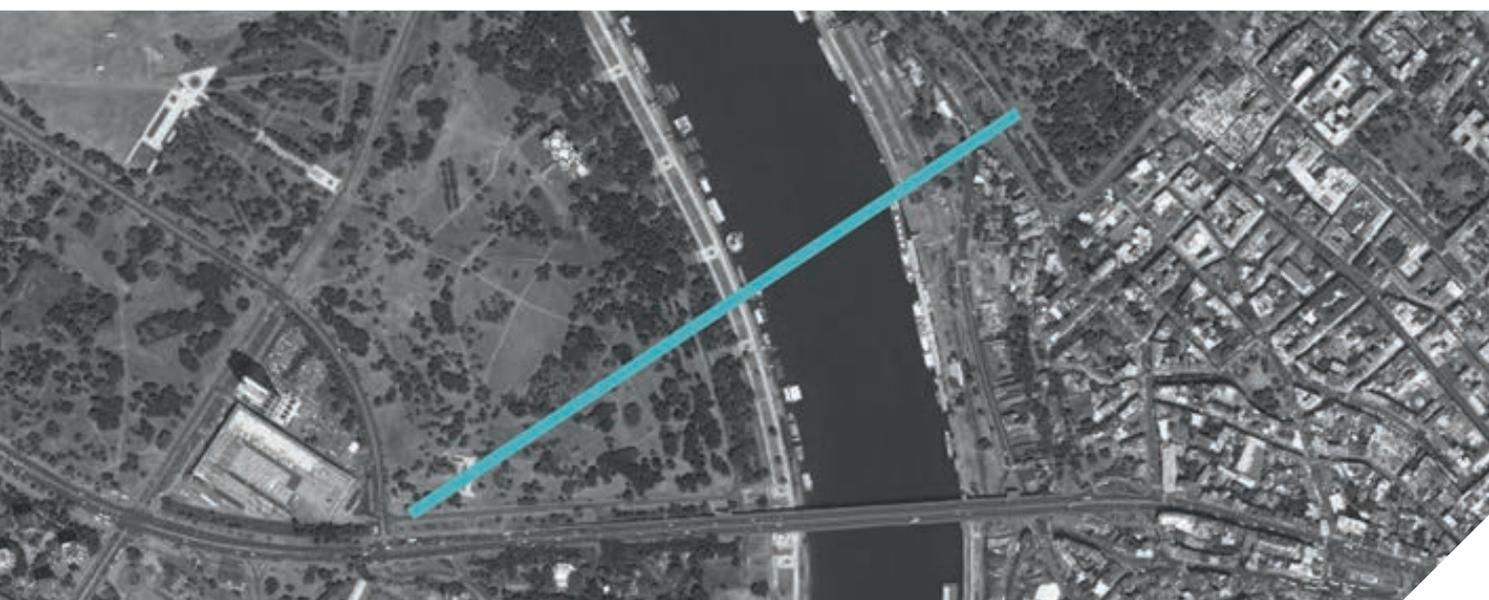
NEUSKLAĐENOST SA PRAVILNIKOM O POSTUPKU SPROVOĐENJA OBJEDINJENE PROCEDURE ELEKTRONSKIM PUTEM

Građevinskom dozvolom se investitoru, JP „Skijališta Srbije“, dozvoljava izvođenje pripremnih radova za izgradnju stanice gondole „Kalemegdan“, koji obuhvataju postavljanje gradilišne ograde, postavljanje instalacija i opreme privremenog karaktera za potrebe izvođenja radova, zemljane radove i radove na stabilizaciji terena i osiguranja iskopa prema susednim parcelama bušenim šipovima, pri čemu se predmetni radovi izvode na katastarskoj parceli 64/17, K.O. Stari grad. Sastavni deo ovog rešenja su i lokacijski uslovi, kojima nije direktno predviđeno izvođenje radova na katastarskoj parceli 64/17, ali jeste na katastarskim parcelama 64/1 i 70/1, od kojih je deobom nastala parcela 64/17, te se shodno članu 17. st. 3. Pravilnika o postupku sprovođenja objedinjene procedure elektronskim putem¹⁸ na novonastalu parcelu 64/17 primenjuju lokacijski uslovi i ograničenja koja važe i za parcelu 64/1.

U obrazloženju građevinske dozvole navedeno je da je priložena sva potrebna dokumentacija, te da su ispunjeni formalni uslovi za postupanje po zahtevu, propisani Pravilnikom o postupku sprovođenja objedinjene procedure elektronskim putem. Međutim, članom 31. Pravilnika utvrđena je obaveza da se uz prijavu radova, u skladu sa izdatom građevinskom dozvolom ili privremenom građevinskom dozvolom, dostavi i saglasnost na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu, ako je obaveza njene izrade utvrđena propisom kojim se uređuje procena uticaja na životnu sredinu, odnosno odluka da nije potrebna izrada studije za objekte za koje se u skladu sa tim propisom može zahtevati izrada te studije.

¹⁸ „Sl. glasnik RS“, br. 113/2015, 96/2016 i 120/2017

Investitor nije mogao da ispuni zahtev iz člana 31. Pravilnika o postupku sprovođenja objedinjene procedure elektronskim putem. Ministarstvo zaštite životne sredine donelo je Rešenje¹⁹ kojim je utvrdilo da je potrebna procena uticaja na životnu sredinu projekta kabinske žičare (gondole) Ušće – Kalemegdan. Rešenje je doneto na osnovu Uredbe o utvrđivanju liste projekata za koje je obavezna procena uticaja i liste projekata za koje se može zahtevati procena uticaja na životnu sredinu,²⁰ gde je tačkom 12, podtačka 3. Liste II utvrđeno da se za žičare i uspinjače može zahtevati procena uticaja na životnu sredinu, dok je tačkom 15. Liste II utvrđeno da se za projekte u zaštićenoj okolini nepokretnog kulturnog dobra takođe zahteva prethodna procena uticaja na životnu sredinu. Parcela koja je obuhvaćena građevinskom dozvolom nalazi se u okviru Beogradske tvrđave – zaštićenog kulturnog dobra od izuzetnog značaja, kao i arheološkog lokaliteta antičkog Singidunuma – kulturnog dobra od velikog značaja.

Međutim, postupak koji je započet ovim Rešenjem Ministarstva zaštite životne sredine još uvek nije okončan. Imajući to u vidu, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture nije ni moglo da izda potvrdu prijave radova. Budući da je upravo to učinilo prekršilo²¹ je i Pravilnik o postupku sprovođenja objedinjene procedure elektronskim putem.

Članom 2. stav 1 (30) Zakona o planiranju i izgradnji izgradnja objekta definisana je kao **skup radnji koji obuhvata: prethodne radove, izradu i kontrolu tehničke dokumentacije, pripremne radove za građenje, građenje objekta i stručni nadzor u toku građenja objekta**. Iz toga proizilazi da bi eventualnim započinjanjem pripremnih radova na osnovu izdate potvrde o prijavi radova izgradnja gondole bila *de facto* i *de iure* započeta, za šta nisu ispunjeni zakonski uslovi.

19 Rešenje 353-02-00206/2019-03 od 25. 2. 2019.

20 „Sl. glasnik RS“, br. 114/2008

21 „Sl. glasnik RS“, br. 72/2009, 81/2009, 64/2010, 24/2011, 121/2012, 42/2013, 50/2013, 98/2013, 132/2014, 145/2014 i 83/2018

NEZAKONITOST PLANSKOG OSNOVA

Pored već navedenih argumenta, pravni tim RERI-ja istakao je i nezakonitost planskog osnova za izdavanje lokacijskih uslova i građevinske dozvole. Plan detaljne regulacije za gondolu Ušće – Kalemegdan²² nezakonit je, te su, shodno tome, izdati lokacijski uslovi, a posledično i građevinska dozvola, nezakoniti, a samim tim i potvrda o prijavi radova. Naime, PDR je donet na osnovu Generalnog urbanističkog plana Beograda (GUP) i Plana generalne regulacije građevinskog područja sedišta jedinice lokalne samouprave – grad Beograd²³ (PGR), koji predstavlja neposredno viši planski dokument u odnosu na PDR.

Član 33 st. 1 Zakona o planiranju i izgradnji utvrđuje hijerarhiju planskih akata i propisuje da dokumenti prostornog i urbanističkog planiranja moraju biti usklađeni tako da dokument užeg područja mora biti u skladu sa dokumentom šireg područja. Dakle, niži planski dokument mora biti usklađen sa višim planskim dokumentom.

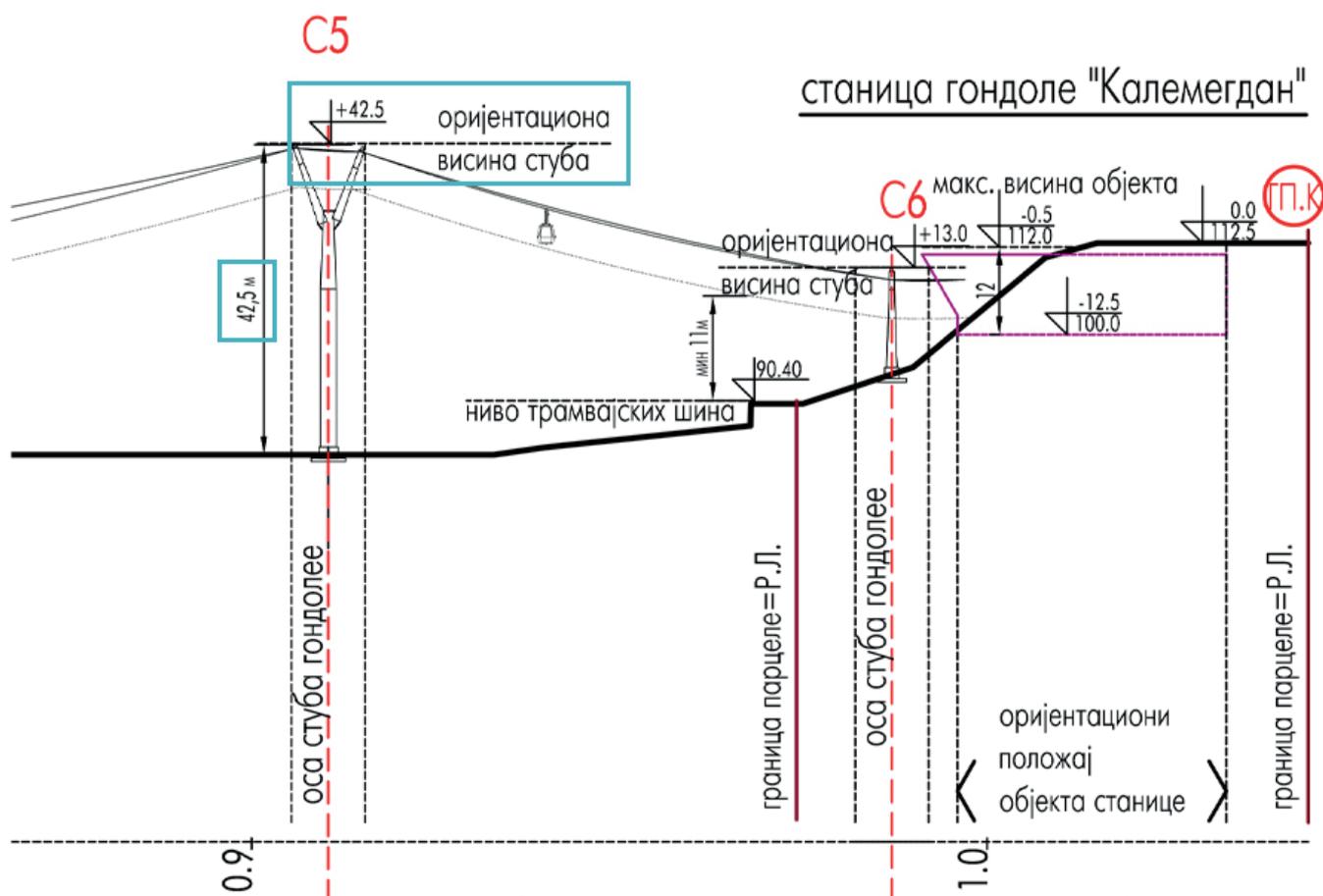
Plan generalne regulacije građevinskog područja u delu „A OPŠTI DEO“, tačka 4, podnaslov „Beogradska tvrđava“, propisuje da se **zabranjuje postavljanje dalekovoda, žičanih sajli za alternativni prevoz i rekreaciju, naročito u području Beogradske tvrđave i u njenim širim vizurama i akvateritorijalnim obuhvatima**. To u konkretnom slučaju znači da je planom višeg reda u odnosu na PDR izričito zabranjeno postavljanje stubova i žičanih sajli na širim vizurama Beogradske tvrđave. Zapravo, PGR jedino razrađuje trase žičare Makiš i Avala (strana 123. PGR).

Nadalje, na strani 51. GUP navodi se da *ukoliko se pokaže u saobraćajnom smislu efikasno i ekonomski opravdano, kako za korisnike tako i za prevoznike i grad, potrebno je u narednom periodu aktivnosti usmeriti ka stvaranju uslova za razvoj javnog saobraćaja na rekama Savi i Dunavu kao i razvoju komplementarnih vidova saobraćaja, kao što su uspinjače, liftovi, pokretna stepeništa, žičare i sl. Razvoj komplementarnih vidova saobraćaja razvijati na lokalitetima i koridorima koji pored prirodnih predispozicija za njihov razvoj imaju i pozitivne saobraćajne efekte kao i uticaj na turističku ponudu grada kao npr. povezivanje savskog i dunavskog priobalja sa Terzijskim grebenom, povezivanje atraktivnih lokaliteta na desnoj obali Save sa sremskim područjima grada, Adom Ciganlijom, Velikim ratnim ostrvom i dr.*

²² „Sl. list Grada Beograda“, br. 65/18

²³ „Sl. list Grada Beograda“, br. 20/16

Dakle, GUP predviđa mogućnost izgradnje žičare na rekama Savi i Dunavu, dok izgradnju iste na području Beogradske tvrđave ne razmatra ni kao mogućnost. Generalni urbanistički plan Beograda predviđa razvoj komplementarnih vidova saobraćaja kao mogućnost, dok PGR, kao neposredni niži plan koji detaljno razrađuje **GUP, izričito zabranjuje postavljanje žičare na području Beogradske tvrđave**. Dakle, bilo bi suvišno da i GUP izričito zabrani izgradnju gondole na Kalemegdanu, kao što to čini PGR. Drugo, GUP izričito zabranjuje izgradnju visokih objekata (viših od 32m) na području Beogradske tvrđave, dok bi visina postavljenih stubova žičare iznosila ukupno 42,5 metara.²⁴

U PDR-u na strani 2, tačka 1.2.2, navedeno je da planski osnov za izradu i donošenje ovog plana čine GUP i PGR, dok se u drugom stavu u okviru iste tačke selektivno citiraju pojedini navodi iz gore citiranih odredbi GUP-a, a u trećem stavu iste tačke navodi da u slučaju da su odredbe planova koji čine planski osnov međusobno neusaglašene, primenjuju se odredbe plana višeg reda, a u skladu sa članom 33. Zakona o planiranju i izgradnji, koji propisuje obavezu usklađenosti planskih dokumenata užeg područja sa dokumentima šireg područja.

²⁴ Na ilustrativnom prikazu podužnog profila gondole (grafički prilog uz PDR) jasno se vidi da je visina stuba 55 42,5 metara.

Iz navedenog zaključujemo da je više nego evidentno da PDR nije usklađen sa PGR kao planom višeg ranga, pa ni sa GUP, a ponajmanje sa Zakonom o planiranju i izgradnji.

Budući da PGR izričito zabranjuje izgradnju žičare na području Beogradske tvrđave, jasno je da PDR nije mogao imati utemeljenje u navedenom planu višeg reda. Takođe, planski osnov za PDR nije mogao da bude ni GUP: najpre, dok je na snazi PGR, on se ne može preskočiti, budući da ih primena imperativne norme iz člana 33. Zakona o planiranju i izgradnji dovodi u vezu, a drugo, GUP, kao što je gore navedeno, predviđa mogućnost izgradnje žičara na nekim mestima, ali ne i na Beogradskoj tvrđavi, a još i izričito zabranjuje izgradnju visokih objekata na ovoj lokaciji.

Imajući ovo u vidu, može se zaključiti da GUP i PGR *nisu međusobno neusklađeni*, već da PGR dodatno precizira odredbe GUP, izričito zabranjujući izgradnju žičare na području tvrđave, te da ni u čemu nije u suprotnosti sa GUP.

NEPOSTOJANJE SAGLASNOSTI NA PROCENU UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU

Članom 5. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu²⁵ propisano je da *nosilac projekta za koji je obavezna procena uticaja i projekta za koji je utvrđena potreba procene uticaja, ne može pristupiti realizaciji, odnosno izgradnji i izvođenju projekta bez saglasnosti nadležnog organa na studiju o proceni uticaja.*

Članom 18. istog Zakona propisano je da su *studija o proceni uticaja i saglasnost na studiju o proceni uticaja, odnosno odluka da nije potrebna procena uticaja na životnu sredinu, sastavni deo dokumentacije koja se prilaže uz zahtev za izdavanje odobrenja za izgradnju ili uz prijavu početka izvođenja projekta (izgradnja, izvođenje radova, promena tehnologije, promena delatnosti i druge aktivnosti).*

U pomenutom članu 31. stav 2 (2) Pravilnika o objedinjenoj proceduri navedeno je da se uz zahtev za izdavanje potvrde o prijavi radova, obavezno podnosi i *saglasnost na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu, ako je obaveza njene izrade utvrđena propisom kojim se uređuje procena uticaja na životnu sredinu, odnosno odluka da nije potrebna izrada studije za objekte za koje se u skladu sa tim propisom može zahtevati izrada te studije.*

²⁵ „Sl. glasnik RS“, br. 135/2004 i 36/2009

Projekat izgradnje kabinske žičare (gondole) Ušće – Kalemegdan realizuje se na prostoru Beogradske tvrđave, nepokretnog kulturnog dobra od izuzetnog značaja, Parka Kalemegdan koji čini sastavni deo Beogradske tvrđave i predstavlja javnu zelenu površinu, arheološkog nalazišta „Antički Singidunum“, kulturnog dobra pod zaštitom od 1964, i Parka Ušće, javne zelene površine i sastavnog dela „Priobalne zone Novog Beograda“, prostorno kulturno-istorijske celine pod prethodnom zaštitom.

Zakonom o proceni uticaja na životnu sredinu (član 2, st. 1, tačka 5.) definisano je da procena uticaja jeste *preventivna mera zaštite životne sredine čiji je cilj da se prikupe podaci i predvide štetni uticaji određenih projekata na, između ostalog, materijalna i kulturna dobra, kao i da se utvrde mere kojima se štetni uticaji mogu sprečiti, smanjiti ili otkloniti imajući u vidu izvodljivost tih projekata*. Iz zakonom utvrđene definicije procene uticaja na životnu sredinu jasno se vidi da se radi o meri koja je preventivna i koja se sprovodi pre realizacije projekta, u fazi u kojoj se štetni uticaji mogu sprečiti, smanjiti ili otkloniti. Zbog toga je jasno da se procena uticaja mora sprovesti pre nego što su sve odluke u vezi sa projektom donete, a najkasnije pre nego što se izda građevinska dozvola, a naročito potvrda o prijavi radova.

Članom 3. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu utvrđeno je da se ista sprovodi i za projekte koji se planiraju u zaštićenoj okolini nepokretnog kulturnog dobra. To nedvosmisleno potvrđuje i Uredba o utvrđivanju liste projekata za koje je obavezna procena uticaja i liste projekata za koje se može zahtevati procena uticaja na životnu sredinu.

Članovima 6. i 7. Pravilnika o sadržini studije o proceni uticaja na životnu sredinu²⁶ utvrđeno je da je u postupku izrade studije o proceni uticaja, u opisu činilaca životne sredine za koje postoji mogućnost da budu znatno izloženi riziku usled izvođenja predloženog projekta, naročito potrebno opisati i nepokretna kulturna dobra, arheološka nalazišta i ambijentalne celine, kao očigledne činioce životne sredine. U članu 7 istog Pravilnika utvrđeno je da opis mogućih značajnih uticaja projekata na životnu sredinu mora obuhvatati i opis uticaja na nepokretna kulturna dobra i njihovu okolinu.

Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu i pripadajući podzakonski akti predstavljaju sastavni deo pravnog sistema Republike Srbije i njihova primena u postupku izdavanja građevinskih dozvola nije fakultativna već obavezujuća. Sprovođenjem postupka procene uticaja na životnu sredinu otklanjaju se potencijalni značajni negativni uticaji na životnu sredinu. U ovom konkretnom slučaju, otklanjaju se rizici od nastanka nenadoknadive štete koja može nastati izvođenjem zemljanih radova i radova na stabilizaciji terena i osiguranja iskopa prema susednim parcelama bušenim šipovima na prostoru arheološkog nalazišta „Antički Singidunum“.

Nikakve druge mere ne mogu osloboditi nosioca projekta obaveze da procenu uticaja sprovede na način koji je propisan zakonom.

Izvor: pixabay.com

²⁶ „Sl. glasnik RS“, br. 69/2005

Dodatno, lokacijskim uslovima (tačka XI) je predviđeno da je *pre podnošenja zahteva za prijavu radova potrebno od ministarstva nadležnog za poslove zaštite životne sredine pribaviti saglasnost na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu.*

Dakle, pozitivnim propisima i lokacijskim uslovima je propisano da je saglasnost na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu neophodan preduslov za dobijanje građevinske dozvole, odnosno za podnošenje zahteva za prijavu radova, što investitor do današnjeg dana nije pribavio.

Pravni tim RERI-ja istakao je još jedan od zakonom propisanih razloga za podnošenje tužbe i pokretanje upravnog spora: to što je činjenično stanje nepotpuno ili netačno utvrđeno. Ovo iz razloga što na osnovu navedene dokumentacije i sprovedenih istraživanja nije mogao biti utvrđen stvarni uticaj projekta na životnu sredinu, a što je jedino moglo biti utvrđeno procenom uticaja na životnu sredinu, koja u tom trenutku nije bila urađena. Takođe, u trenutku izdavanja građevinske dozvole za pripremne radove nisu istraženi arheološki ostaci na pomenutoj lokaciji i nije utvrđen obim štete koja bi mogla da nastane izvođenjem radova, a pogotovo bušenjem šipova, na predmetnoj lokaciji.

AKTVINA LEGITIMACIJA PODNOŠIOCA TUŽBE

Jedno od najvažnijih postignuća postupka pred Upravnim sudom jeste priznanje aktivne legitimacije tužiocu, tj. priznanje svojstva stranke RERI-ju u ovom upravnom sporu.

Pravni tim RERI-ja pre svega je istakao da Zakon o opštem upravnom postupku²⁷, član 44, st. 3, propisuje da *zastupnici kolektivnih interesa i zastupnici širih interesa javnosti, koji su organizovani saglasno propisima, mogu da imaju svojstvo stranke u upravnom postupku ako ishod postupka može da utiče na interese koje zastupaju*. RERI se pozvao i na propise u oblasti zaštite životne sredine, te na činjenicu da zelene površine, materijalna i kulturna dobra zapravo predstavljaju činioce životne sredine u urbanom okruženju, što RERI, kao udruženje koje se bavi zaštitom životne sredine, upravo čini zastupnikom kolektivnih interesa i širih interesa javnosti.

RERI se u tužbi Upravnom sudu pozvao i na član 74. Ustava Republike Srbije, kojim je utvrđeno da *svako ima pravo na zdravu životnu sredinu i na blagovremeno i potpuno obaveštavanje o njenom stanju*. Takođe, Ustav utvrđuje da je *svako odgovoran za zaštitu životne sredine i dužan da je čuva i poboljšava*.

Zakon o zaštiti životne sredine²⁸ sadrži odredbe koje RERI legitimišu kao stranku u postupku i garantuju mu pravo da odluke nadležnih organa preispituje pred sudom. Član 4. Zakona o zaštiti životne sredine prepoznaje nevladine organizacije kao subjekte sistema zaštite životne sredine koji su dužni da čuvaju i unapređuju životnu sredinu.

²⁷ „Sl. glasnik RS“, br. 18/2016 i 95/2018)

²⁸ „Sl. glasnik RS“, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009, 72/2009, 43/2011, 14/2016, 76/2018, 95/2018 i 95/2018

Član 7. Zakona o zaštiti životne sredine propisano je da udruženja građana u oblasti zaštite životne sredine, između ostalog, štite svoja prava i interese u oblasti zaštite životne sredine, predlažu aktivnosti i mere zaštite, kao i da učestvuju u postupku donošenja odluka u skladu sa zakonom. Članom 9. stav 1 (11) Zakona o zaštiti životne sredine propisano je načelo zaštite prava na zdravu životnu sredinu i pristupa pravosuđu, po kom građanin ili grupe građana, profesionalne ili druge organizacije, pravo na zdravu životnu sredinu ostvaruju pred nadležnim organom, odnosno sudom, u skladu sa zakonom.

Članom 81a Zakona o zaštiti životne sredine utvrđeno je pravo zainteresovane javnosti da *u postupku ostvarivanja prava na zdravu životnu sredinu kao stranka pokreće postupak preispitivanja odluke pred nadležnim organom, odnosno sudom, u skladu sa zakonom.* RERI je, kao udruženje koje ostvaruje ciljeve u oblasti zaštite životne sredine i koje je registrovano u skladu sa zakonom, prepoznat kao zainteresovana javnost u smislu odredbi Zakona o zaštiti životne sredine.

Članom 9. Zakona o potvrđivanju Konvencije o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine²⁹ (Arhuska konvencija) propisano je, između ostalog, da *će svaka strana, u okviru svog nacionalnog zakonodavstva, obezbediti da pripadnici zainteresovane javnosti (i) koji imaju dovoljnog interesa, ili, alternativno, (ii) tvrde da je došlo do kršenja prava, u slučaju kada propisi o upravnom postupku jedne Strane to zahtevaju kao preduslov, imaju pravo na postupak preispitivanja pred sudom i/ili drugim nezavisnim i nepristrasnim telom ustanovljenim zakonom, u cilju pobijanja materijalne i procesne zakonitosti bilo koje odluke, činjenja ili propuštanja činjenja.*

Međutim, upravo je status RERI-ja kao stranke u postupku osporen od strane tuženog (Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture), između ostalog zbog toga što se, prema navodima tuženog, RERI bavi zaštitom životne sredine, a ne zaštitom kulture i zaštićenih kulturnih dobara³⁰. Upravo zbog ovako uskog tumačenja od strane izvršne vlasti jednog od elementarnih prava udruženja – prava da javne interese brane pred sudovima, aktivna legitimacija RERI-ja u ovom sudskom postupku važna je za buduću sudsku praksu i dalji razvoj prava na pristup pravdi u pitanjima životne sredine.

29 „Sl. glasnik RS“, br. 38/2009

30 Dopis br. 351-02-00063/2019-07 od 09.05.2019. godine

ODLUKA UPRAVNOG SUDA

Upravni sud je 19. 4. 2019. doneo Rešenje 7 U 6063/19 kojim je usvojio zahtev tužioca (RERI-ja) i odložio izvršenje rešenja Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture br. 351-02-00063/2019-07 od 1. 4.2019. do donošenja sudske odluke. To znači da je Upravni sud, vrednujući priložene argumente i dokaze, usvojio zahtev RERI-ja za odlaganjem izvršenja rešenja. Zahtev RERI-ja bio je zasnovan na članu 23. Zakona o upravnim sporovima³¹ kojim je propisano je da *po zahtevu tužioca, sud može odložiti izvršenje konačnog upravnog akta kojim je meritorno odlučeno u upravnoj stvari, do donošenja sudske odluke, ako bi izvršenje nanelo tužiocu štetu koja bi se teško mogla nadoknaditi, a odlaganje nije protivno javnom interesu, niti bi se odlaganjem nanela veća ili nenadoknadi-va šteta protivnoj stranci, odnosno zainteresovanom licu.*

Upravni sud je u predmetnom slučaju zaključio da je zahtev tužioca osnovan, da su ispunjeni kumulativno propisani uslovi iz člana 23, st. 2. Zakona o upravnim sporovima za odlaganje izvršenja navedenog rešenja, te posebno istakao da *imajući u vidu da predmetni pripremni radovi treba da se obave na nepokretnom kulturnom dobru od izuzetnog značaja, po oceni suda izvršenjem rešenja (građevinske dozvole) bi se nanela šteta širim interesima javnosti, radi čije je zaštite tužilac organizovan saglasno propisima, koja bi se teško mogla nadoknaditi, a odlaganje nije protivno javnom interesu, niti bi se odlaganjem nanela nenadoknadi-va šteta protivnoj strani.*

---

³¹ „Sl. glasnik RS“, br. 111/2009

Tužba pred Upravnim sudom i rešenje Upravnog suda zaustavili su nastavak realizacije projekta gondole Ušće – Kalemegdan. Ova Odluka Upravnog suda nije konačna, već se čeka konačna presuda. Ono što sa sigurnošću možemo da zaključimo jeste da je u ovom slučaju primena dostupnih pravnih lekova bila jedan od važnih faktora koji je omogućio zaštitu javnog interesa i sačuvao Beogradsku tvrđavu.

Odbrana Beogradske tvrđave primer je uspešne sinergije i saradnje stručnjaka, pravnika i organizacija civilnog društva. Ovaj primer nam pokazuje da je multi-sektorski pristup i saradnja struke i civilnog društva u institucionalnoj borbi za vladavinu prava i zaštitu javnog dobra ispravan i neophodan put, a da su učešće u procesu donošenja odluka i korišćenje dostupnih pravnih instrumenata neizostavni koraci koje javnost ne sme da preskače u svojim nastojanjima da obezbedi zaštitu javnog dobra.

Nakon uspešne tužbe, usledili su brojni drugi koraci u borbi protiv projekta gradnje gondole. Već u maju 2019. međunarodna delegacija stručnjaka organizacije *Evropa Nostra* boravila je u Beogradu i tom prilikom se sastala sa svim interesnim stranama i sastavila temeljan međunarodni izveštaj. Nakon toga, veliki doprinos institucionalnoj borbi protiv projekta dali su stručnjaci i aktivisti kroz postupak procene uticaja na životnu sredinu, slanjem brojnih utemeljenih primedbi i argumenata, koji su sprečili da investitor dobije saglasnost na studiju procene uticaja, a samim tim i građevinsku dozvolu.³² Nakon godinu dana, postupak dobijanja saglasnosti još uvek je u toku.

Tokom leta 2019, *Evropa Nostra Srbija* nominovala je Beogradsku tvrđavu sa Ušćem za program „Sedam najugroženijih“ spomenika Evrope 2020.³³ U martu 2020. panevropska mreža *Evropa Nostra*, i Institut Evropske investicione banke objavili su spisak sedam najugroženijih spomenika kulture Evrope 2020. na kojoj se našla i Beogradska tvrđava, koja na toj listi ostaje sve dok se ne uklone opasnosti koje ugrožavaju ovaj spomenik kulture.³⁴

³² *Vreme gondola*, Nedeljnik „Vreme“ br. 1479, 9. 5. 2019.

³³ Višnja Kisić, *Program „7 najugroženijih“ u kontekstu borbe za očuvanje Beogradske tvrđave*, „Glasnik Društva konzervatora Srbije“ 43, Beograd 2019, str. 45-47.

³⁴ Belgrade Fortress and its Surroundings, Serbia,

<http://7mostendangered.eu/sites/belgrade-fortress-and-its-surroundings-serbia/>

Sama činjenica da je svrstavanje u red najugroženijih kulturnih spomenika u Evropi dočekano kao spasonosno rešenje za Beogradsku tvrđavu govori o tome kakva je sudbina javnog dobra u zagrljaju zarobljene države.

Beograd, april 2020.

Napomena:

Studija slučaja izrađena je u okviru projekata „Dozvolite da pričamo o dozvolama – građevinske dozvole i zarobljavanje javnih resursa“, koji je podržalo udruženje CRTA, i „Tvoje pravo – Unapređenje transparentnosti i odgovornosti javnih vlasti u planiranju i sprovođenju projekata od značaja za lokalnu zajednicu“, koji je podržala Fondacija za otvoreno društvo Srbija. Argumenti i stavovi izneti u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove donatora. Za sve informacije i zaključke iznete u ovoj publikaciji, kao i za njihovu tačnost, isključivu odgovornost snosi RERI.

